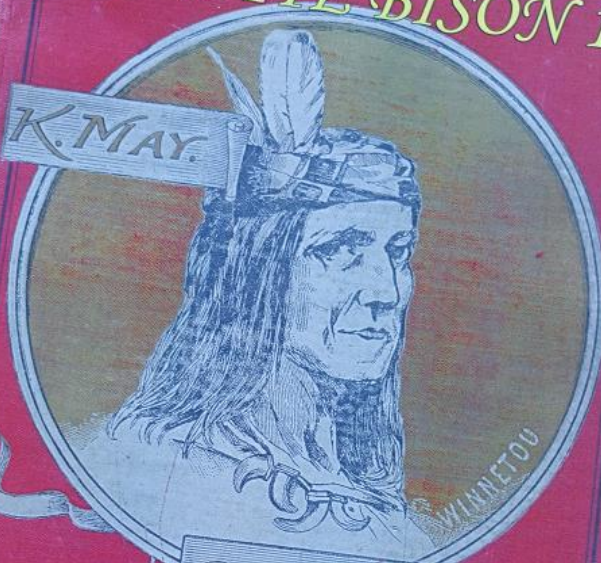

ISSN 1874-625X

DE WITTE BISON 18

ay.

K. MAY.

WINNETOU

G. B. van Goor Zonen

GOUDA.

DE SCHAT IN HET
ZILVERMEER

De Karl May Vereniging - oktober 2015

TIJDSCHRIFT VAN DE KARL MAY VERENIGING

Verschijnt tweemaal per jaar – Nummer 18, oktober 2015

Eindredactie: Frits Roest (FCR)

© 2015 Karl May Vereniging (www.karl-may-vereniging.nl)Secretariaat: Hans Boessenkool, Berkepad 14, 4651 JZ STEENBERGEN, Nederland, tel. 0167-565318, jboessenkool@home.nl

- Niets van dit tijdschrift mag worden vervaelvoudigd en/of openbaar gemaakt d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het bestuur van de Karl May Vereniging.

- De in de opgenomen artikelen uitgedrukte meningen en conclusies zijn die van de auteur(s) en niet noodzakelijkerwijs die van de Karl May Vereniging.

In dit nummer:

Redactioneel: blz. 3

Karl May Vereniging: Verslag van de Karl May dag van 9 mei 2015 door Hans Boessenkool: blz. 4

Verslag van de negende Algemene Ledenvergadering: blz. 5

Karl May bibliografie: Nieuwe vondsten door Frits Roest: blz. 6

Karl May en zijn tijd: Het 36.000 mark mysterie door Maarten van Diggelen: blz. 8

Karl May, meer dan Winnetou en Old Shatterhand door Paul Appels: blz. 10

Analyse: Het ritueel van de calumet in Karl May's werken door Auke van der Veen: blz. 11

Nederlandse uitgaven van wereldberoemde KM boeken waren lang puur Dordts door Ger van Engelen: blz. 15

De familie Stemmer, enkele toevoegingen bij bovenstaand artikel door Frits Roest: blz. 21

J.H. Geuers prachtige eigen banden om U.M. Nederland boeken door Frits Roest: blz. 22

Karl May op het internet verzameld door Frits Roest: blz. 23

Recensie: Karl May in de Geka serie, 1974: blz. 24

Klara May's overlijdensbericht door Auke van der Veen: blz. 25

Karl May atlas: De waarheid over Mount Hancock door Rob van der Bijl en Dick van der Heijden: blz. 26

De Hollandsch Uitgevers Fonds familie nader onderzocht (1) door Frits Roest: blz. 29

De chronologie van Karl May's reisverhalen door Frans Dijkstra: blz. 34

Krantenberichten: Ach een man blijft toch een kind in het Eindhovens Dagblad (2002): blz. 37

Pierre Brice overleden; 102 jaar na zijn dood een nieuw verhaal van Karl May: Overlijden Pandu Ganesa: blz. 38

Komische beschrijvingen: Verschreven door Jan Willem van der Jagt: blz. 39

Onbekende KM illustraties: In de schuilhoeken van den Balkan door Jan Kool: blz. 40

Toelichting bij mijn vertaling van 'Jemmy's berenavonturen' door Jan Willem van der Jagt: blz. 41

Voordracht: Jemmy's berenavonturen door Jan Willem van der Jagt: blz. 43

Omslagillustratie: voorplaat van de eerste druk van *De schat in het Zilvermeer*. Gouda : G.B. van Goor Zonen, [1895]. De band is afgeleid van die van de Duitse Unionuitgave.

Losse nummers van DE WITTE BISON zijn verkrijgbaar voor € 7,50

ook bestaat de mogelijkheid een extra exemplaar te bestellen, geheel in kleur, à € 12,50

De naam van dit tijdschrift is afgeleid van de in 1895 voor het eerst bij Maatschappij Nederland verschenen Karl May titel *Het geheim van den witten bison*. Naar deze eerste druk is lang gezocht voordat hij 110 jaar na dato werd herontdekt. Zodoende is deze titel symbool geworden voor de hoop op nieuwe vondsten, gekoesterd door verzamelaars en bibliografen.

Redactioneel

Gewoontegetrouw bevat uw WITTE BISON weer een mix van artikelen met wetenswaardigheden, nieuwe vondsten, resultaten van onderzoek, berichten en analyses. Wij openen met Verenigingsnieuws: de verslagen van de Karl May dag van 9 mei jl. en de notulen van de Algemene Ledenvergadering.

Ook ditmaal getuigt een aantal mensen van hun Karl May beleving. Ik kwam de artikelen, die u ditmaal kunt lezen, op het internet tegen en presenteer ze hier, waar nodig, met toestemming van de auteur(s).

Op de vraag hoe het nu zat met die enveloppe met dat hele grote bedrag, waarover in ons vorige nummer sprake was, reageert Maarten met een nieuw verhelderend artikel. Maar, mocht u menen dat het laatste woord hierover nog niet gesproken is, of zelf iets willen bijdragen, dan zetten wij de discussie in een volgend nummer gaarne voort.

Het lopend onderzoek naar de geschiedenis van de Karl May uitgaven in de lage landen leverde weer een aantal interessante vondsten en conclusies op. In de eerste plaats het Vlaamse feuilleton *Kristus of Mahomed, reisontmoetingen in Frankrijk en Noord-Afrika* uit 1896, dan een curieuze titelpagina van de tweede druk van *Het geheim van den witten bison* en een recensie van de Geka-serie uit 1974. Na onderzoek aan de U.M. Nederland, Becht en Schoonderbeek, waarover wij eerder berichtten, is nu de beurt aan het Boekhuis en het Hollandsch Uitgevers Fonds.

In de jaren 1930 kwam een groot aantal nieuwe Karl May uitgaven op de markt zoals die van het HET BOEKHUIS-complex en van de HOLLANDSCH UITGEVERSFONDS-familie. Onderzoek naar deze series leverde tot voor kort maar relatief weinig nieuws op, maar daarin lijkt nu verandering gekomen. In eerdere nummers van DE WITTE BISON hebt u het een en ander kunnen lezen over de rol die de familie Pieters-Stemmer gespeeld heeft bij de totstandkoming van de uitgaven van Het Boekhuis. Ditmaal nemen wij, met toestemming, het hele artikel 'Nederlandse uitgaven van wereldberoemde Karl May boeken waren lang puur Dordts' over, dat verscheen in het tijdschrift van de 'Historische vereniging oud-Dordrecht', gevolgd door een aantal van onze eigen nieuwe ontdekkingen.

Bennie Boschker en ik hebben hiernaast een begin gemaakt met het nader onderzoeken van de uitgaven die in 1928-1934 verschenen bij de Hollandsch Uitgeversfonds familie, waartoe uiteraard ook de anonieme en de Frany-boeken behoren. Gebleken is dat al heel veel kan worden opgemaakt uit het nauwkeurig onderzoeken van de boeken zelf. Er blijkt heel veel meer variatie te zijn in de boekblokken dan aanvankelijk gedacht. Vandaar onze oproep aan lezers voor medewerking. Deze boekenserie is wijd verbreid en iedere Karl May liefhebber heeft er wel een aantal van staan. Wat dacht u van onze eerste conclusies dat er van de zestien 'Amerika'-titels (met op de kaft de indianenkop *en profil*) slechts zeven met anonieme titelpagina verschenen zijn in 1930 en dat alleen dezelfde zeven titels vanaf 1932 bij het Hollandsch Uitgeversfonds verschenen met drie extra platen op kunstdrukpapier? U leest het allemaal in dit nummer. Een volgende keer hoop ik aandacht te besteden aan de kwaliteit van de vertaling door verslag te doen van een vergelijkend onderzoek (HUF/Becht) ten opzichte van het Duitse origineel van mijn favoriete boek *De Zonen der Mimbrenjo's*.

Auke analyseerde door de hele Prismaserie heen de gelegenheden waarbij de calumet gerookt werd en doet uitgebreid verslag. Frans vraagt in zijn artikel aandacht voor de chronologie van Karl May's reisverhalen. Het is niet zo dat May in zijn werk vermeldt in welk jaar de verhalen zich afspelen, maar een datering ervan blijkt wel mogelijk aan de hand van de aanvullingen van de Karl-May-Verlag op May's werk. Dit levert een interessante nieuwe kijk op ... Was het maar zo dat we aan de hand van deze gewaardeerde bijdragen meteen een onderzoekje konden doen naar de evolutie van het vredespijpegebruik van 1860 tot 1895!

Uiteraard besteden wij aandacht aan het overlijden van Pierre Brice en van Pandu Ganesa, beiden op hun eigen manier groten in Karl-Mayland, die velen geïnspireerd hebben. Rob van der Bijl en Dick van der Heijden onderzochten voor de Karl May atlas de waarheid over Mount Hancock, waarbij Winnetou de dood vond, door op speelse manier de tekst van May, vijf prenten uit stripverhalen en eigen aardrijkskundig onderzoek in Amerika te combineren. Zoals u zult lezen is hun conclusie niet mals. Hopelijk zetten zij hun onderzoek voort en horen we er meer van.

In zijn tweede artikel wijst Auke ons op de betekenis van het runenteken dat voorkwam op de overlijdensadvertentie van Klara May. Jan presenteert de laatste onbekende Karl May tekeningen uit de prachtige Franse Mame boeken. Hij beraadt zich thans op het vervolg voor deze interessante rubriek. Suggesties zijn welkom. Jan Willem sluit de rij met zijn altijd komische beschrijvingen en de tekst van de voordracht *Jemmy's berenavonturen* waarmee hij ons boeide tijdens de eerste Karl May-dag van dit jaar. Dat er nog vele mogen volgen! Rest mij om u veel leesgenoegen te wensen.

FCR

DE KARL MAY VERENIGING VOOR NEDERLAND EN BELGIË

Frits Roest	voorzitter, archivaris, eindredacteur DE WITTE BISON	0318-418875	frits.roest@gmail.com
Hans Boessenkool	secretaris	0167-565318	jboessenkool@home.nl
Jan Kool	penningmeester en beheerder van clubartikelen	0561-617778	ja.kool@home.nl
Jan Willem van der Jagt	algemene zaken en bibliothecaris	070-3460095	jwvdjagt@gmail.com
Tom Beskers	lid en beheerder van de bibliotheek	026-7851163	chodih@yahoo.com

Het lidmaatschap kost slechts € 20,- per jaar (BENELUX) en € 25,- daarbuiten.

© DE WITTE BISON, TIJDSCHRIFT VAN DE KARL MAY VERENIGING ISSN 1874-625X

Redactieadres: Haselweg 18, 6721 ME Bennekom of frits.roest@gmail.com

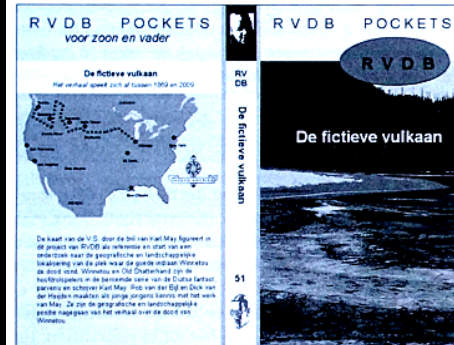
Kopij s.v.p. inzenden vóór 28 februari en 31 augustus.

DE WAARHEID OVER MOUNT HANCOCK

Rob van der Bijl & Dick van der Heijden

Winnetou en Old Shatterhand zijn de hoofdrolspelers in de beroemde serie van de Duitse fantast, parvenu en schrijver Karl May. Rob van der Bijl en Dick van der Heijden maakten als jonge jongens kennis met het werk van May. En nu gaan ze de geografische en landschappelijke positie na van het verhaal over de dood van Winnetou. De kaart van de V.S. door de bril van Karl May figureert in het project van stedenbouwkundige Rob van der Bijl (RVDB Urban Planning) en Karl May kenner Dick van der Heijden als referentie en start van een onderzoek naar de geografische en landschappelijke lokalisering van de plek waar de goede indiaan Winnetou de dood vond.

Onderzoek naar Karl May's verhaal

Omslag van onze virtuele pocket
(Ontwerp: RVDB Urban Planning, Amsterdam 2009)

Winnetou en Old Shatterhand zijn de hoofdrolspelers in de beroemde serie van de Duitse fantast, parvenu en schrijver Karl May. Vanaf 1887 schreef hij een reeks boeken waarin zijn alter ego optrad als superman in de meest vergelegen windstreken. Old Shatterhand was één van die alter ego's die in de nadagen van het Wilde Westen avonturen beleefde met zijn bloedbroeder Winnetou (in 1893 worden de verhalen over Winnetou voor het eerst gepubliceerd). Wanneer midden jaren 60 van de vorige eeuw de rechten van May's werk vrijkomen, verschijnen wereldwijd uitgaves en nieuwe bewerkingen van de reeks over Old Shatterhand en Winnetou. Dat is ook de tijd wanneer wij als nog jonge jongens kennismaken met het werk van May.

Om de geografische en landschappelijke positie van het verhaal over de dood van Winnetou na te gaan, is daarom geput uit enkele Nederlandstalige bewerkingen van het verhaal. In de eerste plaats is dit de uitgave van May's werk in de reeks van uitgeverij Het Spectrum, in het bijzonder deel 12, *De Dood van Winnetou*. Daarnaast hebben we geput uit de prachtige verstripping zoals destijds verschenen in het weekblad 'Sjors en Sjimmie', dat werd uitgegeven door De Spaarnestad die de Spaanse tekenaar Juan Arranz contracteerde om enkele

verhalen te transformeren tot strip. Met name hebben we de tekeningen geanalyseerd van het verhaal over de dood van Winnetou. Eveneens hebben we dat gedaan met de tekeningen van hetzelfde verhaal dat toen als strip verscheen in het jeugdweekblad 'Fix en Fox'. De auteur/tekenaar daarvan was Walter Neugebauer die in Duitsland voor 'Fix und Foxi' de verstripping van Mays verhaal voor zijn rekening had genomen (de versie in de Nederlandse 'Fix en Fox' betrof dus een vertaling uit het Duits). Neugebauer was een Joegoslaaf en heette eigenlijk Valter Nojgebauer.

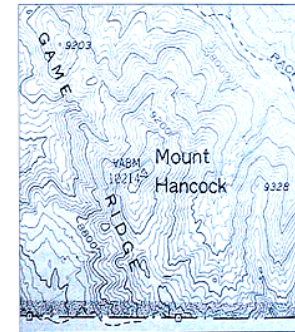
'Karl May Atlas' van Hans-Henning Gerlach (uitgegeven door Karl May Verlag Bamberg Radebeul, 1998 - tweede, verbeterde versie)

Onze zoektocht is bovendien gebaseerd op de 'Karl May Atlas' van Hans-Henning Gerlach (uitgegeven door Karl May Verlag Bamberg Radebeul, 1998 - tweede, verbeterde versie). Verder is geput uit andere bronnen, zoals de artikelen van Berry Zand Scholten in het tijdschrift Accent (15 januari 1977) en Joost van der Vaart in NRC Handelsblad (7 september 2007). En ook hebben we gebruik gemaakt van wetenschappelijke literatuur over geografie en vulkanen (onder andere Jay W. Sharp, University of Texas, Austin).

Ten slotte, in juli 2009 heeft Rob van der Bijl veldwerk ter plekke verricht, in Wyoming, in het stroomgebied van de Snake River (in de omgeving van het stadje Jackson) en noordelijker in Yellowstone National Park.

Ons onderzoek mag beperkt lijken, maar het geeft volgens ons een goede indruk van de perceptie in het 'Tijdperk May' van Amerika. Het verhaal over Winnetou vormt de uitdrukking van de wijze waarop in de laat 19de eeuw wordt gekeken naar het zich razendsnel ontwikkelende Amerika, naar de nieuwe maatschappij die aldus opkomt en tegelijkertijd naar de neergang van oude civilisatie die toen amper begrepen werd.

Het verhaal speelt zich af rond Mount Hancock in het gebied dat wordt begrensd door de staten Montana, Idaho en Wyoming. Winnetou en Old Shatterhand proberen met enkele handlangers een groep onschuldige burgers te bevrijden die binnen een krater van een oude vulkaan (Hancock?) worden gegijzeld door bandieten. Wanneer Winnetou met zijn gezelschap langs touwen afdaald in de krater, wordt hij dodelijk getroffen door een kogel uit het geweer van één van de foute indianen die voor de bandieten werkt. De burgers worden gelukkig bevrijd en Winnetou krijgt een graf ten zuiden van Mount Hancock. Tot zover het verhaal.

Mount Hancock weergegeven met hoogtelijnen. Rechtsboven de Snake River met daar langs de Pack Trail.

Analyse van vijf prenten

voorafgaand is te zien dat Winnetou en zijn mannen met touwen zich over een grote lengte moeten laten zakken. De wand van de krater blijkt steil en hoog. De krater van

"PANG!"

Winnetou wordt door een kogel getroffen". Op dit moment in het stripverhaal (Arranz-versie) heeft Winnetou zojuist de bodem van de vulkaankrater bereikt. In de prenten er aan

Mount Hancock is dus diep, hetgeen wordt bevestigd door andere prenten. Bovendien blijkt dat de kraterwand toegang verschaft tot ondergrondse ruimtes. Na het gewerschot op Winnetou treden foute indianen "gewaarschuwd door de gewerschoten" vanuit "de spelonken" de kratermond binnen.

Dit beeld van Mount Hancock wordt bevestigd door de afbeelding op de voorzijde van de Spectrum-pocket. Op deze tweede prent tuurt één van de mannen over de kraterwand naar beneden. De rand is scherp en duidelijk. Dat is vooral goed te zien aan de kraterwand aan de overzijde. Zo krijgt de lezer meteen een indruk van de maten en verhoudingen van de kratermond. Die lijkt behoorlijk groot en tegelijkertijd helder omsloten. Het beeld ontstaat van een diepe, als het ware uitgehakte kamer.

Dit beeld is lang niet zo geprononceerd in de versie van Neugebauer voor de 'Fix & Fox'. De rand van kratermond is op deze prent veel minder hard en verloopt onregelmatiger. De

kraterdiameter lijkt ook kleiner. Beneden in die krater is het donker en kan de lezer zich moeilijk een voorstelling van de diepte maken.

De Arranz-tekeningen daarentegen, die voorafgaan aan de prent waarop Winnetou dodelijk wordt getroffen, laten aan duidelijkheid niets te wensen over. Achter de foute indiaan op wacht tekent zich een natuurlijk landschap af dat indruk maakt. De steile wand oogt als een onneembare muur en de geknevelde dorpelingen figureren als nietige schepsels.

Later als het donker is dalen Winnetou en zijn mannen langs touwen de steile wand af. Op onze vijfde prent hebben de gemeen kijkende indianen in de krater nog even niets in de gaten.

Situering van Mount Hancock

Op de kaart uit de atlas van Hans-Henning Gerlach is de plek waar Winnetou de dood vond aangeduid als Mount Hancock in Idaho, niet ver van de grens met Wyoming. Het graf ligt in de laatste genoemde staat, op zo'n 50 kilometer van de (vermeende) vulkaan (aan de Gros Ventre River, niet ver van het punt waar deze rivier uitkomt in de Snake River, onder Jackson).

Kaart op de achterzijde van de Spectrum-pocket

In de Nederlandse versie van het verhaal (maar ook in andere versies?) wordt bovendien gesproken van een 'Little Mount Hancock'. Dat is in ieder geval te zien op de kaart die staat afgebeeld op de achterzijde van de Spectrum-pocket. Overigens is het opvallend dat tussen deze kaart en de kaart uit de atlas grote verschillen bestaan. Zo zijn de reisroutes van beide kaarten nagenoeg onvergelykbaar. En veelzeggend, het graf van Winnetou bevindt zich volgens de atlas ten noordoosten van Mount Hancock, maar volgens de Spectrum-kaart ten zuidoosten van Little Mount Hancock. Ondanks het enigszins afwijkende beeld in de 'Fix & Fox'-versie zijn de stripverhalen in grote lijnen eenduidig. Het bestaan van de Mount Hancock krater is onweerlegbaar. Maar onderzoek naar de geografische en geologische situatie van Mount Hancock en zijn omgeving levert echter een heel ander beeld op. De berg is gesitueerd in Wyoming en dus niet in Idaho, zoals de atlas van Gerlach aangeeft. Hancock ligt in Teton County, in het uiterste zuiden van Yellowstone National Park - de GPS coördinaten zijn 'N 44.155222' en

'W -110.417423'. Hancock ligt vlakbij Mount Sheridan die wel goed op de kaart van de atlas is weergegeven.

Mount Sheridan, gezien vanuit het noorden, vanaf het Yellowstone Lake. (foto: Rob van der Bijl, 29 juli 2009)

Mount Hancock is moeilijk bereikbaar. Vanuit het noorden gezien ligt de berg achter Sheridan (zie foto), in een gebied dat alleen via lange trails toegankelijk is. De piek van Hancock is buiten dat gebied nagenoeg nergens waarneembaar. Zowel Hancock als Sheridan maken deel uit van een van vulkanisch gebied dat na een enorme uitbarsting (twee miljoen jaar geleden) de huidige morfologie van Yellowstone Park heeft bepaald. Het centrale deel van dit park is in feite één grote kratermond, waarvan de contour wordt aangeduid als de 'Caldera Boundary'. Sheridan ligt net ten zuiden van deze contour (en daar weer achter Hancock). Dat Karl May dacht dat hier vulkanen zouden bestaan, is op zich begrijpelijk. Hancock zelf is echter geen vulkaan, maar wel het (indirecte) resultaat van vulkanische activiteiten, die echter al sinds duizenden jaren de vorm hebben aangenomen van de wereldberoemde geisers, hete bronnen, stoombaden en hete modderpotten. Overigens laat de hoogtelijnenkaart van Hancock goed zien dat de top van deze berg geen kratermond heeft. Kortom, Hancock heeft niet zo'n mooie open krater zoals wordt gesuggereerd in de avonturen van Winnetou. En Little Mount Hancock bestaat helemaal niet! Overigens is de berg in 1871 vernoemd naar generaal Winfield Scott Hancock (1824-1886). May heeft die naam natuurlijk ergens in een boek uit die tijd opgedoken.

Een andere kijk

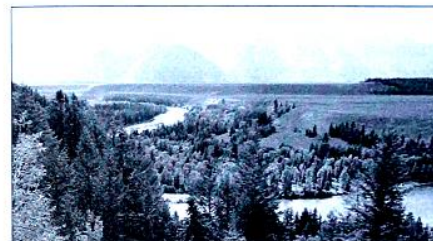

Routekaart op de omslag van onze virtuele pocket (Ontwerp: RVD Urban Planning, Amsterdam 2009)

Zo komen we tot de conclusie dat een vulkaan zoals weergegeven in de tekeningen van Arranz en zijn collega van 'Fix en Fox' volkomen fictief is. Dat geldt ook voor een vergelijkbare vulkaan waarop gezinspeeld wordt in de oorspronkelijke Duitse versie en in de Nederlandse vertaling van de Spectrum-reeks. De vulkaan en bijbehorende krater die Karl May kennelijk voor ogen

had moeten veeleer in New Mexico worden getraceerd. Maar dat gaan we later nog onderzoeken.

De fictieve vulkaan uit het verhaal van Karl May heeft ons uiteindelijk in vele andere gebieden van Noord Amerika gebracht. De tocht naar het gebied van de Mount Hancock heeft niet alleen een andere kijk op het tijdperk van Winnetou opgeleverd, maar ook een schat aan informatie over de geschiedenis van de 'Native Americans'. In de zomer van 2009 konden we de sporen van die geschiedenis op vele plaatsen onderweg van Chicago naar Seattle traceren.

De Snake River ontspringt in het gebied rond Mount Hancock. Ten zuiden daarvan stroomt de rivier door Teton Park. In het stroomgebied van de 'Slangenrivier' woonden vele indianen. (foto: Rob van der Bijl, 27 juli 2009)

Ten westen van Chicago liggen de uitgestrekte prairies van Wisconsin en verder. Hier begint de laatste 'native' geschiedenis waarvan het treurige verhaal van de indianen in Wounded Knee in het zuiden van de Badlands een finaal hoogtepunt vormt. Iets verderop speelt het heroïsche verhaal van Crazy Horse waarvan het beeld uit het graniet van de bergen wordt gehakt. En dan de befaamde Hells Tower waarin volgens de indiaanse overlevering een reusachtige beer zijn klauwen zou hebben gezet. Nog westelijker loopt de Snake River die ook al een rol speelde in het verhaal van Winnetou, maar die in werkelijkheid nog veel belangrijker is geweest voor een reeks van indiaanse geschiedenissen in de tweede helft van de negentiende eeuw.

Amsterdam, juli 2015

